

ЗАСАДИ СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПОЕТИЧНОГО СЛОВНИКА ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

У статті з'ясовуються основні методологічні принципи аналізу словника письменника в семантико-функціональному аспекті. Окреслюються засади аналізу лірики Володимира Сосюри з позицій лінгвопоетики.

Ключові слова: лінгвопоетика, семантико-функціональний аспект аналізу художнього твору, Володимир Сосюра.

Митницкая А.В. Принципы семантико-функционального анализа поэтического словаря Владимира Сосюры. *В статье приводятся основные методологические принципы анализа словаря писателя в семантико-функциональном аспекте. Определяются принципы анализа лирики Владимира Сосюры с позиций лингвопоетики.*

Ключевые слова: лингвопоэтика, семантико-функциональный аспект анализа художественного произведения, Владимир Сосюра.

Mitnitska G.V. Principles of semantic and functional analysis of Volodymyr Sosura's poetic vocabulary. *There are main methodological principles of author's vocabulary analysis as for functioning. The principles of Volodymyr Sosura's poetry analysis are defined as for linguistic poetry.*

Keywords: linguistic poetry, semantic and functional analysis of poetry, Volodymyr Sosura.

Останнім часом, з огляду на актуальний у гуманітарних науках антропоцентризм, українські дослідники активно звертаються до мовознавчих студій, що присвячені окремим аспектам мовотворчості митців слова, особливостям мови одного чи циклу творів, рідше — аналізу й системному описові мовної особистості, характеристичі ідіолекту письменника в цілому. До числа останніх належать праці Надії Сологуб (мовний світ Олесея Гончара), Тетяни Космеди (комунікаційна компетентність Івана Франка), Костянтина Голубородька (лінгвокогнітивна інтерпретація ідіостилю Олександра Олесея), Галини Бикової, Олени Малахової (ідіостиль Володимира Самійленка), Тетяни Должикової (мовна особистість Пантелеймона Куліша), Наталії Дужик (мовна особистість Миколи Хвильового), Олени Переломової (ідіостиль Валерія Шевчука), Володимира Півня (ідіостиль Святослава Гординського), Олександра Черевченка (ідіостиль Юрія Клена), Світлани Січкара (ідіолект Тараса Шевченка), Наталії Майбороди (мовна особистість Дмитра Яворницького), Вадима Стеція (мовна особистість Уласа Самчука) [5].

Постать Володимира Сосюри займає визначне місце в українському історико-культурному просторі, хоча сьогодні й констатуємо неоднозначні погляди на його особистість, а іноді й на його творчий доробок. Усім добре відома пристрасть радянського партійного літературознавства до ярликування: за кожним письменником був закріплений певний ярлик-код, з якого виходили інтерпретатори його творчості. Те, що не вписувалося в ярлик «революційного демократа», «поета революції» тощо, просто відсікалося, на нього було накладене табу, збіднюючи наше уявлення про письменника, про літературний процес загалом. За Володимиром Сосюрою міцно закріпилося

звання «лірика революції», «пролетарського письменника», який тільки те й робив, що «славив звитяжну боротьбу революційного народу», «утверджував велич робітничого класу», «грізно розвінчував справжні наміри прислужників капіталізму», «славив дружбу між народами» і ще писав про коханя.

У нашій свідомості В. Сосюра все ще залишається яскравим представником поетів-ліриків нового покоління, покоління, яке було приречене пристосовуватися до умов ідеологічного керівництва літературою. Лише за останні два десятиліття наше уявлення про Володимира Сосюру збагатилося новими матеріалами, фактами, творами, що дають нам підстави оцінювати постать поета всебічно, ураховуючи ситуацію трагічної доби, яку йому довелося жити і творити. Публікації забороненої спадщини поета поглибили та розширили наше розуміння його життєвої і творчої драми, яка не вписувалася в жодну партійну схему й настанову. Саме з цим пов'язані актуальність і новизна дослідження спадщини письменника, а надто — його ліричних творів, під новим кутом зору, без ідеологічних обмежень та ярликів [2: 2–3].

Попри те, що майже всі критики засвідчили високохудожність текстів В. Сосюри, а його твори вивчалися в школі, предметом мовознавчих студій спадщина письменника ставала нечасто: заборонену епіку В. Сосюри досліджувала Валентина Краснікова (2000), наголошуванню іменників у поезії Володимира Сосюри присвячена дисертація Лариси Палей (2003), як матеріал своїх досліджень твори письменника залучали Любов Царик (дуальність художнього світу поета та його жанрова система, 2001) і Наталія Поколенко (східноукраїнський поетичний «канон», 2007).

Мета статті — окреслити засади семантико-функціонального аспекту лінгвопоетичного аналізу, спроектувавши їх на лірику Володимира Сосюри.

Проблеми поезики як лінгвістичної категорії здавна привертала увагу науковців. Із кінця XIX століття лінгвопоетичний аналіз тексту став одним із плідних напрямків вітчизняного мовознавства, що дозволило з'ясувати особливості поетичної мови, пізнати її природу та функціонування. Уявлення про поезику як лінгвоестетичну систему вперше сформував Олександр Потебня. Сутність художнього твору він убачав у нерозривній єдності ідеї та найпростіших елементів мови — внутрішнього механізму творчої діяльності. О. Потебня вказував на необхідність поглибленого вивчення ролі мовної системи тексту та всіх її складників, які є основним засобом вираження ставлення митця до дійсності. Ці погляди знайшли підтримку в працях Івана Білодіда, Леоніда Булаховського, Василя Ващенко, Михайла Пилинського, Івана Чередниченка та інших вітчизняних науковців. Предметом уваги дослідників стали ті мовні одиниці, що формують семантичну єдність поетичного твору й реалізують його художню ідею [1: 1].

Поетика як багатоаспектне явище неоднаково трактується в гуманітарній сфері наукових знань як із лінгвістичної, так і з літературознавчої позицій. Для визначення справжньої цінності поетичного тексту важлива не тільки фіксація мовного матеріалу, але й виявлення його генеративних аспектів, семантичних трансформацій у взаємодії з іншими структурними компонентами, з урахуванням належності до епохи, течії, художнього мис-

лення митця, жанру його твору. Методологію такого дослідження дає лінгвопоетика, оскільки до її компетенції входить розгляд творчої зміни лінгвальних засобів як таких механізмів, що реалізують естетичні, експресивні, емоційні, образні потенції мови.

Поетика як лінгвістична категорія охоплює систему мовно-художніх засобів, ужитих із поетичною метою, сукупність основних лінгвостилістичних особливостей творчості того чи іншого письменника або цілого художнього напрямку. У більш вузькому розумінні поетика – це дослідження поетичної мови, з її семантико-функціональною природою в образно-поетичній системі. Тому дослідження цієї категорії базуються на таких основних властивостях поетичної системи: естетичності мовних засобів у поетичному мовленні, що створює важливу інтегральну ознаку художнього твору – естетичну функцію поетичної мови; системності мовної організації поетичного тексту, яка простежується на рівні семантичної, естетичної, образної єдності її компонентів; образності поетичного тексту, яка формує цілісний і внутрішньо єдиний образ твору, його поетичність і є втіленням ідеї автора; експресивності як засобу виразності в художньому творі; контрастності мовних компонентів вірша – результату створення повноважної поетичної системи; емоційності, що пронизує всю структуру семантичних відношень у мові художнього твору й породжує загальне емоційне тло тексту; інтенсивної мовотворчості в системі поетичного твору, що виявляє нескінченні творчі можливості мови поезії; деформованості загальноприйнятої мовної норми, яка зумовлена поетичною творчістю [1: 1, 3].

За вихідні обрано методологічні положення лінгвопоетичного аналізу тексту Анатолія Науменка про мистецтво як цілісне збагнення світу, на відміну від науки, що дає фрагментарне уявлення про нього, про художній образ як цілісну модель світу, на відміну від розуму і відчуттів, які допомагають створювати інші, нехудожні образи для узагальнення лише частки людського існування, і про слово як універсальне знаряддя мистецтва, якому, і лише йому, підвладна повнота відбиття нашого зовнішнього й внутрішнього світу [3: 69–70]. Уважаємо слушною думку А. Науменка про те, що «помилково уявляти собі художній образ як копію дійсності». Аналізуючи художні тексти в ключі традиційного пошуку, дослідники в художньому образі передусім звертають увагу на пізнавальну, виховну та розважальну функції, зводячи тим самим цілісність естетичного світоmodellювання до філософського, морального та психологічного узагальнення. Останні, тобто аспекти пізнання, виховання та розваги, на думку А. Науменка, не є головними компонентами художнього висловлювання, у якому «панує лише функція естетична» [3: 70]. Дослідник наголошує, що «в белетристиці, тобто в художньому образі, а не в образі інших епархій (музики, співу, танцю, малювання – Г.М.) немає жодного зайвого слова», оскільки моделювання відбувається, по-перше, за законами краси, а по-друге, текст будується лінійно, а тому суму лексем, яка відіграє певну, а іноді значущу роль у створенні й сприйнятті художнього тексту, не може все ж вважати головним джерелом останнього, бо слову, що стоїть у тексті раніше «і випадає важка й солодка доля породження образу».

З окресленої методології стає зрозумілим, що основними запитаннями, на які повинен дати відповіді семантико-функціональний аналіз художнього тексту, є такі: що на кого впливає? хто на що впливає? завдяки яким мовно-естетичним засобам це стає зрозуміло? Це значить, за твердженням А. Наумова, що «лінгвопоетик повинен бачити соціальні й художні аспекти твору, але акцентувати останні» [3: 71].

Очевидно, що такий лінгвістичний аналіз художнього тексту неможливий без залучення поняття функціонально-семантичного поля (ФСП). Під останнім розуміємо певним чином організовану сукупність різнорівневих мовних одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту, до якої залучаються контекстуальні й ситуативні функції мовних одиниць, імпліцитні смисли тощо. ФСП є базою функціонально-семантичної категорії (ФСК) — ознаки мовних одиниць різних рівнів, яка концептуально інтегрує їх з мовленнєвими одиницями на підставі спільного призначення (функції) [4: 780].

Отже, перед сучасною лінгвопоетикою постає важливе завдання: не тільки вивчити словниковий склад письменницького словника, а й з'ясувати функції естетичної трансформації слова в мові поезії, що, у свою чергу, тісно пов'язується з питанням естетичної функції мови, яке й досі залишається значною мірою невизначеним. До перспективних відносимо дослідження функціонально-семантичних полів і функціонально-семантичних категорій, представлених у ліричних творах Володимира Сосюри з метою визначення їх естетичної функції з позицій лінгвопоетики, а також створення на їх основі словника мови творів письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко Т.Г. Поетика нульсуфіксацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Григорівна Біленко. — Запоріжжя, 2004.
2. Краснікова В.В. Заборонена епіка В. Сосюри : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Валентина Василівна Краснікова. — Запоріжжя, 2004.
3. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : [навч. пос. для студентів вищих навч. закладів] / А.М. Науменко. — Вінниця : Нова книга, 2005.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2010.
5. Українська лінгвостилістика XX — початку XXI ст. : система понять і бібліографічні джерела / [за ред. д-ра філол. наук, проф. С.Я. Єрмоленко]. — К. : Грамота, 2007.